

ФІНАНСОВІ ТА ІНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ В УГОДАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ПРО АСОЦІАЦІЮ

*Курило О.В.**

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ФІНАНСОВОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

На сучасному етапі спостерігаються суттєві зміни в розвитку економік окремих країн під впливом глобалізаційних процесів. В групі країн з високорозвиненою ринковою економікою поняття «національна економіка» поступово втрачає сенс. На його зміну приходять поняття «регіональна економіка» (наприклад, в зоні Європейського Союзу чи в Північній Америці). Соціально-економічний розвиток окремих країн, стадії розвитку їх національних економік глибоко різняться. Проте існує чимало підходів до аналізу процесів економічного зростання, такі як виділення стадій економічного розвитку, побудова економічних моделей та структурна перебудова економіки.

Розвиток інформаційних технологій в умовах глобалізації наприкінці ХХ – на початку ХХ століття призвів до суттєвих змін в економічній політиці країн з розвиненою ринковою економікою. В багатьох високорозвинених країнах, і насамперед у США, в умовах адаптації соціально-економічних систем до нового етапу інформаційно-технологічного розвитку суспільства, широкого розповсюдження набула економічна модель нової економіки. Під «новою економікою» розуміють економіку нових високотехнологічних галузей та їх широкий вплив на економічні процеси, яка призводить до значних змін окремих макроекономічних показників. Передумовами виникнення та розповсюдження нової економіки стали такі фактори, як лібералізація ринків, посилення мобільності капіталу, глобалізація ринків, виникнення цифрового простору як єдиної комунікаційної мережі. Нові технології здійснюють значний вплив на ситуацію в економічному житті, появу високотехнологічних компаній на ринку, що використовують сучасні інформаційні технології. Саме інформаційні технології є основою нової економіки, вони впливають на її ефективність, на способи ведення бізнесу. Нова економіка не відмінняє традиційні закони економічного розвитку, а доповнює їх, відкриває нові можливості і перспективи економічного розвитку, прискорення технологічного прогресу, зростанню продуктивності праці та відповідно збільшенню інвестицій в інформаційні технології. Нова економіка пов'язана з інтенсивним впровадженням інновацій та нових способів ведення бізнесу, які впливають на зростання продуктивності праці.

В перше десятиріччя ХХІ століття США, долаючи перешкоди, негативні фактори та обставини, незмінно зберігає лідерство серед провідних держав світу, продовжують визначати основні риси та шляхи еволюції сучасного постіндустріального суспільства. Характерними ознаками сучасної американської економіки є те, що економіка знаходиться на новій фазі економічного зростання, в основу економічної політики положено роль люд-

* кандидат економічних наук, старший науковий співробітник Інституту світової економіки і міжнародних відносин Національної академії наук України

ського фактору в соціально-економічному розвитку суспільства, спостерігаються структурні фактори зростання ефективності економіки, комплексно вирішується проблема кількісних і якісних критеріїв ефективності [1].

Починаючи з 1995 р. в США достатньо швидко зростають показники продуктивності праці. Американський економіст В. Нордхаус в своєму дослідженні розробив нову техніку виділення долі різних факторів зростання продуктивності праці. На його думку, з другої половини 90-х років зростають показники продуктивності праці не тільки в секторах, що зайняті виробництвом комп'ютерів та іншої інформаційної продукції, але й в економіці в цілому, спостерігається не тільки прямий ефект, але й ефект переливу на інші галузі економіки. Він вважає, що така ситуація підтверджує користь нової економіки [2]. Прихильники нової економіки вважають, що якщо американська економіка переживає нині період екстенсивної фази постіндустріального розвитку, тобто кількісного нарощування нових технологій, то в майбутньому сформується критична маса технологічних змін, що дасть можливість значно підвищити темпи економічного зростання та якість продукції. Нова економіка, яка орієнтувалася на традиційні ліберал-кейнсіанські концепції регулювання економіки, дала позитивні результати.

Найважливішими факторами стримування світового домінування США в першому десятиріччі XXI століття стала консолідація Європейського Союзу та піднесення Китаю на фоні встановлення уніфікованих правил глобальної економічної політики. Перед країнами з високим рівнем розвитку ринкової економіки стоїть завдання слідом за США рішуче здійснити структурну перебудову своїх економік шляхом форсованого розвитку інформаційних технологій та програмної продукції. В самих США на сучасному етапі постерігається зміна капіталізму власників на капіталізм менеджерів. Реальний контроль над корпораціями знаходиться в руках службовців, які ними керують. Це дає можливість маніпулювати та зловживати коштами корпорацій, направляти їх, наприклад, не в пенсійні фонди, а на власні вузькі інтереси, які часто не співпадають з інтересами корпорацій, акціонерів та найманих працівників. В корпоративній політиці США постала негайна необхідність ввести соціально-орієнтоване регулювання корпораціями, причому ведучу роль у вирішенні цього питання мають відіграти державні та суспільні інститути.

Європейська модель економічного розвитку – це ринкова економіка з соціальною орієнтацією. Проте в останні роки в головних країнах Європейського Союзу економіка зростає занадто повільно, щоб підтримувати традиційну державу загального добробуту. Країни ЄС зіштовхнулися з такими проблемами як: недостатнє зростання виробництва, високий рівень безробіття, соціально-економічні проблеми масової трудової міграції та виведення промислових галузей виробництва в інші країни та регіони. Фінансова політика країн Європейського Союзу також переживає непростий період реформування, оскільки перед ними постала необхідність підняти конкурентоспроможність економіки цього регіону. Нині країни Євросоюзу опинились перед реальною перспективою поступитись в конкурентній боротьбі не тільки США, але й другим економікам, що розвиваються швидкими темпами. В сучасних умовах в країнах євросони виникла необхідність глибоких реформ в фінансовій та соціальній сферах, перебудови європейської соціально-економічної моделі.

Переважна частина валового внутрішнього продукту в країнах зони євро розподіляється через державний бюджет. Традиційно особливо високою ця доля є в країнах Західної Європи, яка досягає 50 та більше процентів. Значення фінансової політики в країнах зони євро є таким значимим, тому що їх уряди позбавлені права безпосередньо здійснювати вплив на економічну кон'юнктуру за допомогою фінансово-кредитних інструментів, які в нинішніх умовах знаходяться у веденні наднаціонального органу Європейського Союзу - Європейського центрального банку.

При формуванні нової соціально-економічної моделі бюджет ЄС в цілому поки що не перетворився в повноцінний інструмент фінансової політики Євросоюзу. Проте солідарність країн євросони у бюджетній і фінансовій політиці є необхідною умовою укріплення Євросоюзу, економічного зростання двадцяти семи країн-членів ЄС. Особливістю фінансової політики країн ЄС є те, що різні політичні сили вбачають різні шляхи підвищення конкурентоздатності національних економік за допомогою фінансово-бюджетних важелів. Кожна держава-член ЄС має свої особливості фінансової системи відносно пріоритетів бюджетно-фінансової політики або інструментів досягнення мети бюджетної політики. Такі європейські країни як, наприклад, Великобританія і Швеція не є членами ЄС, що дає їм змогу поза зоною євро більшу самостійність та гнучкість у проведенні фінансової політики. Проте, в цілому бюджетні та податкові реформи у всіх європейських країнах спрямовані в сучасних умовах на скорочення податків та спрощення системи оподаткування з метою покращення підприємницької діяльності, розширення пропозиції, стимулювання економічного зростання та удосконалення міжбюджетних відносин в цілому. Бюджетні відносини в Євросоюзі складаються з урахуванням реалій економічного розвитку різних країн-членів ЄС. Так, в Німеччині існують проблеми, пов'язані з невідповідністю німецького господарського порядку до реалій розвитку світової економіки. Створена і ефективна раніше система соціальної ринкової економіки є настільки неефективною в сучасних умовах, що обумовила втечу капіталів з країни. Німецькі економісти наголошують на необхідності проведення радикальної податкової реформи, значного зниження прибуткового податку, особливо зменшення прогресії при його стягуванні. Податки на прибуток корпорацій не були в Німеччині занадто великі в останній рік, вони склали тільки 5% від загального обсягу надходжень в державний бюджет. Проте в порівнянні з Великобританією ставка податку на прибуток корпорацій значно вище, що не є стимулюючим фактором для розширення податкової бази. Не сприяв зростанню податкових надходжень і стан депресії, що пережила економіка Німеччини в 2001 р. Передбачається, що в 2007 р. зростання доходів в державний бюджет забезпечить проведення приватизації федеральної власності. Крім того, в майбутньому очікується, що скорочення податкових ставок призведе до збільшення надходжень за рахунок розширення податкової бази платників податків та темпів зростання економіки. По ствердженню західних економістів, чим вище ставка прогресивного індивідуального податку та податку на прибуток підприємства, тим більше підриваються основи ринкового господарства. Крім проведення податкової реформи, урядом Німеччини приділяється увага оздоровленню державних фінансів, збалансуванню доходної та витратної частини держбюджету та проблемі бюджетного федералізму. Нині в економіці Німеччини склалася ситуація нераціонального використання бюджетних коштів. Реформа міжбюджетних відносин будується на концепції виконавчого федералізму, яка передбачає розподілення функцій централізованої компетенції та виконання задач регіональними та місцевими владами. У зв'язку з реформою міжбюджетних відносин в майбутньому буде вирішуватись проблема інтеграції п'яти нових земель у Східній частині Німеччини в єдину економічну модель Німеччини. В цілому, заходи по реформі фінансової системи розраховані на довгострокову реалізацію та поетапне виконання і реальні результати реформування бюджетно-податкової та фінансової системи Німеччини можна очікувати в недалекому майбутньому.

Сучасна фінансова система Франції відрізняється від інших європейських систем тим, що в ній відіграє велику роль державне регулювання економікою. Фактично доля коштів, що перерозподіляються через державний бюджет складає більш ніж 50% (офіційна цифра 30%). Цей показник значно вище середнього показника в середньому по європейським країнам. Це пояснюється тим, що у Франції виділені за бюджетні рамки операції таких юридично незалежних від держави інститутів, як система соціального страхування та дер-

жавні підприємства. Останні роки динаміка державних фінансів Франції характеризувалась значною нестійкістю внаслідок нестабільності загальногосподарського стану, частими змінам в політичному курсі країни, внутрішніх проблем з емігрантським середовищем. Неодноразові зміни в політичних поглядах спричиняють зміни економічної політики держави. Еволюція податкової системи Франції залежала також від політичних поглядів. Соціалістичні погляди в уряді при проведенні фіскальної політики акцентували увагу на зростанні податкових надходжень за рахунок прямих індивідуальних податків та податків на прибуток, а праві сили – за рахунок збільшення непрямих податків. Проте основним перешкоджанням проведенню ефективної економічної, і зокрема фінансової політики, є роздробленість регіональних та місцевих органів управління. Особливістю фінансової політики Франції на сучасному етапі є проведення реформи місцевих фінансів, доля яких займає найбільшу питому вагу в перерозподілі державних коштів. Через місцеві фінанси направляється більш ніж 30% коштів державного бюджету країни, тоді як доля місцевих податків в загальному обсязі надходжень складає тільки 22% [3]. Уряд Франції здійснює пряме державне втручання у формування місцевих бюджетів, встановлюючи базу оподаткування, яка розробляється Центральним податковим управлінням. При цьому місцеві бюджети при наявності уніфікованої податкової бази, не мають права самостійно поповнювати свої бюджети. Покриття дефіциту місцевих бюджетів здійснюється за рахунок центрального бюджету, що в підсумку призводить до збільшення бюджетного дефіциту держави. З 2003 р. уряд Франції проводить податкову реформу фінансової системи, у відповідності з якою у ведення місцевих бюджетів передавались не тільки місцеві, а також частина центрального бюджету. Проте значного ефекту від проведення реформи поки не відзначається, що демонструє недостатню гнучкість бюджетно-фінансової, і зокрема податкової політики Франції.

Практичний інтерес представляють структурні перетворення в економіці Італії в останнє десятиліття, і зокрема бюджетно-податкова реформа. Глибока економічна і фінансова криза обумовила перехід до жорсткого державного регулювання економікою. В середині 90-х років в економіці склалася ситуація, коли бюджетний дефіцит досяг 12,1% ВВП, а державний борг перевищив 125% ВВП [4]. Фінансова реформа була направлена на скорочення дефіциту державного бюджету та державного боргу, реформування державного сектору, ринку праці, системи оподаткування, стимулювання економічного зростання. В податковій політиці переважали прямі податки (до 30%) в бюджетних надходженнях. Італійський уряд з метою стимулювання виробництва та накопичення капіталу скоротило пропорції прямих та непрямих податків. Більш того, податкова реформа сприяла перетворенню структури оподаткування, зменшенню податкового податку на індивідуальні доходи та прибутки підприємств. Згідно податковій реформі 2003 р. було здійснено зниження ставок податку на індивідуумів з низьким та середнім рівнем доходів, а ставки на високий рівень доходу залишались незмінними. Максимальні ставки податку на прибуток корпорацій знизились з 38% до 33%. В порівнянні з країнами-членами ЄС ситуація в державному фінансовому секторі Великобританії характеризувалася позитивними показниками. Це пов'язано зі збільшенням внутрішнього попиту, зростанням державних видатків на охорону здоров'я та соціальне забезпечення. В структурі надходжень в державний бюджет Великобританії в 2004 р. податки на доходи склали 36% від загальної суми надходжень до бюджету (29% - прибутковий податок та 7% - податок на прибуток корпорацій). Непрямі податки та податки на нерухомість склали 46% від загального обсягу надходжень до держбюджету. Особливістю бюджетної системи Великобританії характеризується розмежуванням капітальних та поточних витрат державного бюджету та використанням позик тільки на великі інвестиційні проекти. Також Великобританія мала можливість проводити більш вільну та гнучку політику у фінансовій та

бюджетно-податковій сферах з метою подолання циклічного спаду початку ХХІ століття, ніж інші європейські країни-члени ЄС. Таким чином, практика фінансово-бюджетних та податкових реформ в промислово розвинених країнах Западу набуває все більшого значення в якості важливого важеля впливу на соціально-економічні процеси, інструменту державного регулювання у вирішенні задач забезпечення зайнятості населення, зменшення безробіття, підвищення купівельної спроможності населення. В кінцевому рахунку бюджетно-фінансова політика цих країн направлена на прискорення темпів економічного зростання та підвищення рівня добробуту населення.

На думку західних аналітиків, в країнах континентальної Європи, дирижистська модель державного регулювання не сприяє створенню стимулів до економічного зростання та структурної модернізації, успішної участі в глобальній конкуренції. Більшість країн, особливо великих та з відносно однорідним колись населенням, таких як Німеччина та Франція, не готові вирішувати проблеми, які постали в ХХІ столітті. Глобальні світові процеси, піднесення економіки Китаю, стрімкий економічний розвиток Індії, розширення ЄС потребують зміни пріоритетів в економічній політиці країн старої Європи. Збереження принципів соціально орієнтованої ринкової економіки призводить до економічного застою, тому європейські країни будуть змушені переглянути свої підходи в економічній політиці: зробити більш відкритими національні економіки, знизити податки на корпорації та відмовитися від деяких витрат на соціальні потреби.

Країни Північної Європи, навпаки, демонструють високий рівень динаміки економічних показників. Так, в рейтингах міжнародної конкурентоспроможності в 2004 р. в першу десятку увійшли такі країни Північної Європи, як Фінляндія (перше місце), Швеція (третє), Данія (п'яте), Норвегія (шосте місце). У тому ж році на фінансування науково-дослідних розробок Швеція витратила 4,3% ВВП, Фінляндія відповідно - 3,5% [5].

Глобалізація для окремих держав означає включення їх економіки в систему світогосподарських зв'язків на довгострокову перспективу. Цей процес передбачає поступове розмивання кордонів національних господарств в результаті стійкої взаємодії та зростаючої взаємозалежності держав. 90-ті роки минулого століття ознаменувались розпадом Радянського Союзу та світової соціалістичної системи, переорієнтацією європейських постсоціалістичних країн на західноєвропейський шлях розвитку. В результаті розширення ЄС з 15 до 28 країн-членів в ЄС попадають вже країни не тільки Західної, але й Центральної Європи, Балтія, частина Східної Європи та Східного Середземномор'я. Економічно при цьому виникає величезний єдиний ринок площею в 5 млн. кв. км с 550 млн. населення и 7,7 трлн. дол. ВВП [6].

Таке приєднання країн до ЄС було принципово новим варіантом в порівнянні з усіма тими, що відбувалися раніше. Вперше розширення ЄС відбувалося за рахунок приєднання країн, які раніше не розвивалися на основі західноєвропейської соціально-економічної моделі і не належали до західноєвропейської системи безпеки. Країнам Центральної та Східної Європи притаманні специфічні риси, які здійснюють принциповий вплив як на характер, так и на наслідки розширення ЄС. Європейському Союзу важко абсорбувати країни, розвиток яких значно відстає від середніх по ЄС показникам. Неоднозначно оцінюються також наслідки вступу в Європейський Союз і в країнах-кандидатах. Приєднання на правах повноправного членства потребує корінної зміни соціально-економічних устоїв, що склалися роками, перерозподілу повноважень між різними рівнями влади, значних фінансових вкладень. Період вступу супроводжувався складними трансформаціями та реформами, які повинні були відповідати критеріям, розробленим Європейським Союзом на Копенгагенському саміті в червні 1993 р. для країн-кандидатів на приєднання до ЄС. Серед них такі критерії як: забезпечення стабільності інститутів, які б гарантували демократію, верховенство права, захист прав людини та національних мен-

шин; наявність функціонуючої ринкової економіки, здатність протистояти конкурентному тиску та ринковим силам в рамках ЄС; прийняття інституціональних та юридичних норм ЄС, виконання зобов'язань члена ЄС та прихильності створенню політичного, економічного і валютного союзів.

Створення економічного і валютного союзу, який складав основний зміст Маастрихтського договору, призвело до економічного зближення держав-членів, які вирішили перейти до єдиної валюти. Для введення євро з стійкою купівельною спроможністю кожна країна повинна забезпечити значне підвищення свого економічного та фінансового потенціалу. Цьому сприяють п'ять Маастрихтських критеріїв конвергенції. Зокрема, рівень інфляції не повинен перевищувати результати трьох кращих по цьому показнику членів ЄС більш ніж на 1,5 процентних пункти; банківські процентні ставки по довгостроковим кредитам не повинні більш ніж на 2 процентних пункти перевищувати показники трьох найкращих країн-членів ЄС; поточний дефіцит держбюджету повинен підтримуватися в межах 3% ВВП країни.

Жорсткі показники граничних рівнів інфляції бюджетного дефіциту, внутрішнього боргу та довгострокових процентних ставок потребували від національних урядів жорсткості макроекономічної політики – зменшення рівня інфляції; заморожування, а в деяких випадках і скорочення бюджетних видатків; прийняття заходів, що направлені на зменшення внутрішньої заборгованості держави, на зниження темпів номінальної заробітної плати у приватному секторі економіки тощо.

Розширення Європейського Союзу у 2004 р., коли в нього були прийняті Естонія, Латвія, Литва, Польща, Чехія, Словачія, Угорщина, Словенія, Кіпр, Мальта, призвело до зростання різноманітності Союзу, загострило стан малих країн і поставило під загрозу їх інтереси.

В силу існуючих в ЄС правил і традицій, його нові члени, крім прямих субсидій, можуть розраховувати на значні непрямі фінансові впливання. Проте великий бюрократичний апарат національних економік створює передумови для недостатньо ефективного їх використання. Крім того, широкомасштабний прихід підприємств нових членів ЄС, таких як Польща, Чехія та Угорщина (особливо орієнтованих на російський ринок), незважаючи на позитивні наслідки для національних економік, все ж буде недостатнім для необхідного прискореного розвитку. Другою проблемою розширення ЄС є загострення конкуренції, яка незважаючи на менший в порівнянні з глобальною інтеграцією рівень, може виявитися непосильною для менш розвинутих країн. Навіть розвинені країни внаслідок зняття протекціоністських бар'єрів зазнають достатньо значні економічні труднощі та зіштовхуються з прискоренням інфляції, скороченням соціальних програм тощо. Третя проблема розширення ЄС проявляється у складних відносинах між національною та європейською бюрократією. Національна бюрократія уже зняла з себе повну відповідальність за розвиток своїх країн, а друга не взяла ще на себе відповідальність. Представляється, що незважаючи на загальне прискорення розвитку при вступі до ЄС, країни Східної та Центральної Європи також будуть зіштовхуватись зі значними структурними проблемами.

Таким чином, аналіз сучасних механізмів розвитку інформаційного суспільства показує необхідність вдосконалення моделі змішаної економіки, пошуку нових шляхів економічного розвитку, переосмислення методів державного регулювання економічними процесами, подальше реформування фінансової та кредитно-грошової системи з урахування нових процесів глобального розвитку світу.

Література:

1. Проблема эффективности в XXI веке: экономика США. Отв. ред. В.И.Марцинкевич. (Российская Академия наук, Институт мировой экономики и международных отношений.) Москва, «Наука», 2006. – С.17-20.

2. Nordhaus. Productivity Growth and the New Economy/National Bureau of Economic Research. Wash., 2001, P.32.
3. В.П.Гутник, И.А. Подколзина, Е.П.Островская и др. Финансовая политика стран ЕС. Москва, «Наука», 2004.-3.
4. Там же, С.89,109
5. А.Бородаевский..Тенденции социально-экономического развития в разных регионах мира // Мировая экономика и международные отношения, 2007, №4. – С.23.
6. <http://www.imeri-eurasia.ru/baner/Cve1.doc>.